

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 130.2:17 (477)

МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Тетяна Ярошенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: yaroshent@gmail.com*

Розглянуто специфіку морфологічного підходу до питань культурної самобутності. Визначено поняття “модель”, “тип”, “характер”, “ментальність”. З’ясовано головні методологічні підходи та принципи культурного моделювання. Наголошено на значенні гуманізму в культурному розвитку народів світу. Окреслено та проаналізовано українську модель культури та історії. Визначено український тип культури як межовий, екзистенційно-бароковий, споріднений із змістовними характеристиками сучасності. Наголошено на знакових періодах в історії культури України – Київської Русі, козацької держави, національно-культурного відродження і сьогодення. Виділено відродження, бароко і романтизм як кодові характеристики української моделі культурного розвитку.

Ключові слова: культура, модель, тип, національний характер, ментальність, межовість.

Дослідження української моделі культури, її історії зорієнтовані на вивчення особливостей формування і розвитку українського суб’єкта як самостійної одиниці світової історії та культури; розкриття національної логіки української історіософії; формування системи історико-культурних ідентичностей українців. Це вивчення можливе у контексті загальніших питань культурології: культурного та національного розмаїття світової культури, регіональної та історичної культурної самобутності, унікальності (специфіки) історії кожної національної культури й особливостей міжкультурної взаємодії. Таке розуміння мети допомагає краще зрозуміти та визначити завдання, методологію, основні методи і принципи наукового дослідження української моделі культури, головних етапів її історичного становлення.

Для дослідження української моделі культури, її історії пропонуємо використати морфологічний, аксіологічний та антропологічний підходи. У своїй цілісності вони формують розуміння історії української культури як самобутньої (унікальної), живої та сучасної; історії духовного поступу людей, які на різних етапах сприяли збереженню і процвітанню України; історії життєздатних цінностей, вічно актуальних ідей і величезних здобутків українців на благо Батьківщини. Отже, детальніше роз’яснимо ці підходи та їхні можливості.

Морфологічний підхід дає змогу розкривати сферу особливого, унікального за допомогою понять “модель”, “тип”, “стиль”, “характер”, “генокод”; вивчати та досліджувати

українську культуру як самобутній і складний феномен. Під моделлю культури розуміють сферу смислових ототожнень або систему цінностей, що вирізняються специфічними архітектонікою та характером прояву. Загальну схему моделі можна визначити як тип. Індивідуальний спосіб зовнішнього самовиразу культури, зумовлений своєрідністю її внутрішньої композиційної будови, манеру творення визначають як почерк, стиль культури. Споріднене зі стилем значення має поняття “характер”, під яким розуміють сукупність уроджених і набутих ознак, властивостей, що дають можливість вирізняти одну модель (явище, тип) культури від інших. Сутнісні, незмінні риси культури становлять її генокод (онтологічне буття культури). Виокремлені теоретичні положення конкретизуються у додатковій низці понять: “ментальність”, “національний характер”, “народний світогляд”, “душа чи дух народу”.

Антропологічний підхід наголошує на важливій ролі людського, суб’єктного чинника в історії та культурі, дає змогу відповісти на питання, хто є творцем історії та культури.

У найширшому, загальному значенні антропологічно визначеним фундаментом історії є людський рід, або, інакше кажучи, історія – це “ми-буття”, де “ми” не можливе без “я”. Однак “я” – не стільки механічна частка “ми”; історія – передусім “множинний вимір персонального духу”, що, власне, і становить субстанцію історії, її життєву основу. Носій історії – людський рід, спільнота постає тут онтологічно множинним виміром людини.

Процес антропологічно визначеного буття історії та культури “ми”-“я” має вагоме значення у процесі дослідження культури українського народу. По-перше, український народ (у культурологічному вимірі назвемо його українством) можна розглядати як окремий суб’єкт історії, певне відносно самостійне “я” з виокремленням його специфічних, відмінних рис. По-друге, це “я” завжди можна вивчати у вигляді “ми”, коли під “ми” розуміємо спільне, притаманне багатьом, тобто акцентуємо на зв’язку між “я” і загальнішим цілим. Для ілюстрації такого положення наведемо конкретний приклад зв’язку українства з культурою європейських народів чи світовою спільнотою. У цьому аспекті український культурний розвиток може бути складовим елементом європейського, світового та іншого виміру часу. По-третє, саму українську культуру можна аналізувати як складне ціле, досліджувати із позиції внутрішньодискретної структури, через діалектичний взаємозв’язок внутрішньо множинного “я” і цілісного “ми”, де те, що є визначальним і специфічним для “я”, стає підставою для об’єднання, внутрішньої пов’язаності цілого. Такий підхід дає змогу оживити історію, олюднити її і вивчати як час становлення та розвитку конкретних людей, народу, нації, як історію конкретної спільноти.

Морфологічний підхід до світової культури наголошує, що культура людства може бути репрезентована як складне системне ціле, структурними компонентами якого постають культурні світи людей різних рас, народів, націй та ін. Кожна з цих культур є явищем конкретним (на відміну від багато в чому абстрактної природи світової культури), тобто має власну історію, свій простір укорінення, особливі умови зародження та розвитку; кожна з них може бути представлена і розглянута як особлива модель культурного розвитку людства.

Під час розкриття феномену культурної самобутності на велику увагу заслуговує феномен межовості, а з ним – і межових типів культур. Одразу ж розкриємо і пояснимо межу як філософсько-культурологічне поняття. Межа – це діалектична категорія, яку визначають як границю відокремлення, де завершується одна культурна форма (один історичний етап)

і розпочинається інша (інший); вона фіксує відмінність одного (феномену) від іншого і взаємообумовленість, зв'язок одного з іншим. У такому розумінні поняття межі завжди двозначне. З одного боку, вона розділяє (розмежує), постає заслоном, завершенням, кінцем; а з іншого, – поєднує, слугує містком “між”, що сполучує розділене, є місцем зустрічі кінця та початку. Філософсько-культурологічний підхід до проблеми межовості акцентує на явищах бівалентності й полівалентності культури, з якими ми достатньо часто стикаємось на межі культурних контекстів. Тут межа (межовість) – завжди кордон із чимось (кимось), а отже, належить одночасно обом явищам, культурам, сферам, які взаємопроникні. Для межових типів культур характерна наявність ознак бівалентності й полівалентності.

Зауважимо, що межовий тип культури може мати і перехідний, і органічний характер. Перехідний тип межової культури вирізняється дисгармонійністю, хворобливою напруженістю та внутрішньою конфліктністю; органічний – гармонійним поєднанням різного в одному. В питаннях теорії культурного розвитку проблему межовості фокусують на дослідженнях природи і механізмів творення культурної самобутності й найвиразніше простежують під час аналізу феноменів міжкультурної взаємодії – симбіозу, еклектики, синтезу, асиміляції. Здебільшого межовий, перехідний стан культури варто розцінювати як хворобу росту і пам'ятати, що як і будь-яка хвороба, цей стан потребує особливої уваги і прийняття необхідних засобів, спрямованих на оздоровлення.

Підсумовуючи, чіткіше виокремимо і визначимо наукові методи філософсько-культурологічних досліджень. Серед головних загальних методів є так звані методи культурного моделювання. До цієї групи ми зараховуємо:

- морфологічний – розглядає культуру як певний феномен, модель, окрему та складну сферу смислового буття;
- аксіологічний – досліджує культуру як сферу ціннісного наповнення життя;
- антропологічний – відповідає на питання: хто є творцем культури;
- типологічний (метод класифікації та узагальнення) – дає змогу піднятися над частковостями до загального родового рівня, відокремити головне від другорядного, здійснити масштабні дослідження, вивчити великі масиви інформації, систематизувати та класифікувати їх;
- характерологічний – має на меті наголосити і пояснити індивідуальну призму культурного буття (особливості самобуття);
- семантико-семіотичний – розкриває культуру з огляду скритих значень, знакового і символічного наповнення та вираження;
- герменевтичний – спрямований на формування кращого (адекватного) розуміння культури через вживання в історичне полотно культури (у традиції, звичаї, досвід та ін.), усвідомлення спорідненості з тим, що вивчаєш;
- регіонально-історичний – сприяє виробленню знань про територіальну укоріненість культури, просторову зумовленість її історії (чинники сусідства та характеру взаємозв'язків з іншими культурами);
- історичні методи ретроспективи і перспективи – мають на меті розглянути розвиток як єдиний процес становлення з повагою до здобутків минулого та його вивчення за допомогою документів, артефактів тощо; спадкоємність – наголос на збереженні індивідуальності, культурного генокоду, взаємодії традиційних та інноваційних моментів у розвитку культури;

- культурну комунікацію – вона стверджує необхідність діалогу як усередині самої культури (наприклад, спілкування старого та нового поколінь, їхньої взаємодоповненості й інтегрованості довкола спільних цінностей), так і міжкультурної взаємодії та зв'язку;
- компаративний – допомагає порівнювати в різних аспектах моделі, часові поля культури, вирізняти спільне й відмінне в їхніх типологічних ознаках, етапах їхнього становлення та розвитку (наприклад, античний і середньовічний тип культури; відродження – італійське, північноєвропейське, українське; бароко – європейське, італійське, українське, латиноамериканське).

Усі перелічені методи можна охопити поняттям “морфологічний аналіз культури”. Такий підхід, на нашу думку, сприяє виробленню гуманістичного сприйняття та розуміння історії культури, толерантного ставлення до цінностей інших народів. Це засвідчує присутність і використання антропологічного, герменевтичного та комунікативного методів дослідження, а також дотримання морально-етичних засад у процесі вивчення будь-якої культури.

Морально-етичний принцип гуманізму стверджує й оберігає право кожного суб'єкта (людини, народу, нації та ін.) на власний індивідуальний шлях і одночасно з цим правом вимагає відповідальності за свій вибір, шанобливого ставлення до вибору іншого. При цьому головною умовою мають бути заборона на приниження чужої гідності, виявлення будь-якої форми насильства, агресії, участі у розпалюванні ворожнечі, зазіхання на чуже. Дотично до нашої теми принцип гуманізму означає дотримання та сприяння реалізації права на самостійний розвиток народу, власну національну призму бачення культури, індивідуальний характер буття і творення, особливу логіку національної історії з визнанням такого права за іншими народами, націями.

Тому питання культурної самобутності (особливого, одиничного, індивідуального у світовій культурі) доцільно вивчати і в морально-етичному ключі й у жодному випадку не розглядати відірвано від питань міжкультурної взаємодії, введення будь-якої культури у ширший, загальний дискурс, оскільки жодна людина, спільнота, культура кожного народу розвивається не ізольовано від інших, а посеред інших, перебуває у тісному чи віддаленому зв'язку з ними.

Дотримуючись попередніх теоретико-методологічних зауважень, феномен української культурної самобутності можна визначити та розглянути за такою схемою чинників (ідентичностей):

- просторовий або регіональний – територія, місце укорінення та зростання культури;
- антропологічний – пов'язаний із людьми, народами, які проживають на цій (у межах цієї) території;
- аксіологічний – цінності, смисли, що творяться у визначених просторових межах конкретними суб'єктами;
- часовий – історія, процес зародження, витоки, етапи формування та розвитку.

Такий підхід у сфері української культурології простежуємо у працях відомих українських учених, а саме: І. Нечуя-Левицького “Світогляд українського народу”, М. Костомарова “Дві руські народності”, М. Грушевського “Історія України-Руси”, І. Огієнка “Історія української культури”, Д. Чижевського “Нариси з історії філософії на Україні” та “Культурно-

історичні епохи”, О. Кульчицького “Основи філософії і філософічних наук”, І. Мірчука “Історія української культури”, В. Яніва “Нариси до історії української етнопсихології”, Є. Маланюка “Нариси з історії нашої культури”. Найзагальнішою і зрілою версією подібного морфологічного підходу стала фундаментальна праця “Енциклопедія українознавства” (1949), перевидання якої в Україні (1995) стало можливим лише після проголошення державної незалежності. Для нас особливо цікавим є розділ IX. Культура (1. Загальна характеристика. Складники культури. 2. Риси характерології українського народу. 3. Історія української філософії) авторів Д. Чижевського, І. Мірчука, О. Прицака [4, с. 694–724]. Вагомим сучасним доробком з історії України є праця Н. Яковенко “Нарис середньовічної та ранньомодерної України” [11].

Особливості впливу географічного чинника на формування історико-культурної самобутності українців досліджували відомі науковці Д. Чижевський, О. Кульчицький, О. Рибчин та ін. Українські культурологи велику увагу приділяли ролі степу в творенні українського типу людини та культури, наголошуючи, що саме ця територія якнайбільше спричинилася до усталення ментальних рис типового українця, який утілюється у феномені козацтва [5; 10; 12].

Україну в значенні географічного, геополітичного, історико-культурного простору дослідники інколи визначають як територію “межовости-перехідности-транзитности”, “биту дорогу між Європою та Азією чи Євразією”, територію “на краю” Сходу Європи й Заходу Азії та на шляху “із варяг у греки”, “із скандинавсько-балтійської Півночі до чорноморсько-середземноморського Півдня” [5, с. 152–154; 12, с. 204–209]. Скажімо, вивчаючи геополітичне становище України, О. Кульчицький особливо зауважує феномен межовості української історії, людини і культури. На його думку, місце розташування України на перехресті історичних шляхів, між Сходом і Заходом, постійна напруга і відчуття небезпеки зумовили і появу драматичних сторінок в історії української культури, породили й особливий тип української людини, яку філософія ХХ ст. влучно назвала “межовою” [5, с. 152–157]. Цього твердження дотримувався, а надалі й розвивав В. Янів. Учений розрізняв чотири головні проєкції української межовості: географічну, геополітичну, духовну і філософську. Він зазначав, що саме межовість українця “формує центральну проблему української духовності” [12, с. 205].

Незважаючи на межовий характер українського геокультурного та геополітичного простору, науковці наголошують на його європейській визначеності.

У геополітичному визначенні сучасної України на особливу увагу заслуговує схема розташування і характер взаємодії “Україна–Росія–Польща”. Своєрідність історії та характер взаємодії між цими основними суб’єктами політичної історії сформували й особливий тип української цивілізації; інколи його класифікують як “межовий”, невизначений або “розколотий”. З одного боку, така цивілізація має спільний спадок з Європою (зокрема, внаслідок свого формування в контексті Польської держави), а з іншого, – вона зупинена у розвитку через вплив антиєвропейських ідеологій Росії (від слов’янофільства до євразизму).

Питання суб’єкта української культурної самобутності – одне з найбільш вагомих і складних в українській культурології. У науковій літературі найобґрунтованішою та переконливою видається версія авторів Енциклопедії українознавства, в якій використано дослідження М. Костомарова, М. Грушевського, О. Прицака, Д. Чижевського, І. Мірчука. До головних автохтонів України вони зараховують шість груп народів.

1. Доіндоєвропейці – осіле хліборобське населення, творці трипільської культури (V–III тисячоліття до н. е.); назва походить від села Трипільля біля Києва.
2. Індоевропейці – войовничі кочові племена, творці культур Шумеру та Вавилону.
3. Іранці – скіфи (VII ст. до н. е.), сармати (IV ст. до н. е. – II ст. н. е.), аліани.
4. Праслов'яни (венеди) (1 тисяч. до н. е. – 1 тисяч. н. е.); поєднання іранського елементу алян із праслов'янськими венедями призвело до утворення у VI ст. групи антів, яких дехто з дослідників вважає праукраїнцями; в історії України загальновідомий період культури антів.
5. Балканці – серби (IV–IX ст.).
6. Протоалтайці: протомонголи (авари); проточуваші (гуни, болгари, хозари, печеніги); кипчаки (половці, нагайці, караїми, степові кримські татари); огузи (торки), турки-османи, гагаузи); цю групу народів інколи об'єднують поняттям “тюрки”.

Відповідно до головної групи автохтонів в історії української культури автори згаданого гасла в енциклопедії розрізняють десять головних складників: 1) до-індоєвропейський; 2) індоевропейський; 3) праслов'янський; 4) україно-балканський; 5) іранський; 6) алтайський; 7) античний; 8) германський; 9) візантійський; 10) західноєвропейський [4, с. 694–705].

Автори цього підходу зазначають, що злиття перших шести складників дає основу української культури, а чотири останні фіксують епохи культурного розвитку. Окремо наголосимо: саме М. Грушевський вважав антів за безпосередніх предків українців. На його думку, анти були епілогом нашої протоісторії, а історію ж нам дало християнство. Як зазначає вчений у праці “На порозі Нової України”, порівняно до великоруського народу, український є народом західної культури (в українців чітко можна простежити тісні зв'язки з германською, кельтською культурою, вплив скандинавського елементу) і одним із найсильнішими східними впливами [2, с. 19–25].

На сьогодні Україна – складне поліетнічне та багатонаціональне ціле. Це означає, що на території України з давніх часів проживає велика кількість різних народів, народностей, взаємодія й історичне переплетення яких призвело до утворення української спільноти. Більшість населення сучасної території України вважає себе українцями за національністю. Крім українців, тут живе ще понад 110 національностей та народностей. Багато українців проживають за кордоном на заробітках і в діаспорі. Друге місце за чисельністю в етнічному складі України посідають росіяни, а за ними – білоруси, поляки, євреї, молдовани, угорці, болгари, румуни, греки, кримські татари, гагаузи та ін.

Питання українського народного характеру, світогляду українців та особливостей українського типу культури й історії розглянуто і в працях Д. Чижевського “Нариси з історії філософії на Україні” та “Культурно-історичні епохи”. У “Нарисі з історії філософії на Україні” вчений виокремлює риси психічної вдачі українця та проектує їх у площину духовності, культури та історії. До типологічних рис української психіки він зараховує:

- емоційність, що найповніше виявляється в естетизмі та філософії серця;
- індивідуалізм, найкращим прикладом якого є плюралістична етика Сковороди;
- інтровертизм (самозаглиблення духу, духовне усамітнення, акцент на внутрішній досконалості);
- неспокій, рухливість (стремління до переходу в щоразу нові форми, здатність до прийняття нового, тенденції до психічної еволюції, але і максимально негативні

сторінки української історії – тенденція до взаємної боротьби, до руйнування власних і чужих життєвих форм) [10, с. 18–23].

Останні – неспокій і рухливість – Д. Чижевський називає гіпотетичними. Згідно з його дослідженнями, особливості української психіки найкраще постають у творчості Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Куліша, П. Юркевича.

Емоційно-чуттєвий характер духовності, що виявив себе в кордоцентризмі, культурі серця, визначив і специфіку духовного пізнання. Це не стільки шлях науки, розуму, логіки та теорії, скільки процес досвідного знання, внутрішнього, пережитого. Звідси і провідні сфери в українській культурі – релігія, мораль, мистецтво (не стільки наукові, скільки духовні практики, спрямовані на вдосконалення самої людини, а не на зміну світу довкола себе).

У своїх дослідженнях І. Мірчук акцентує на споконвічному, тісному зв'язку українців із природою, що породило і хліборобський тип культури, сформувало образ України як країни-житниці. Звідси і культ матінки-землі, як тої, що дає життя; український пантеїзм, утілений у народній міфології, язичництві. Однак учений наголошує й на індивідуалізмі та християнському спрямуванні української культури, підтверджуючи європейськість українців [6].

Зауважимо, що більшість українських науковців, серед яких особливо вирізняються М. Грушевський, І. Мірчук, Д. Чижевський, В. Янів, І. Бичко, визначають українську модель культури як різновид європейської, а її тип – як межовий, екзистенційно-бароковий, внутрішньо суперечливий і психологічно напружений, в якому своєрідно переплелися риси західної та східної духовності.

Класиками української історіографії вважають В. Антоновича, М. Грушевського, М. Костомарова, Д. Яворницького, Д. Дорошенка, М. Семчишина, І. Крип'якевича, О. Субтельного та ін. До них можна долучити і сучасних істориків, знаних не лише на теренах України а й за кордоном, – Н. Яковенко та Я. Грицака. Безсумнівно, українська історіографія не обмежується лише переліченими іменами. Ми назвали лише найвидатніших із великої когорти вчених, дослідження яких перевірені часом. Одразу зауважимо, що найповніше дискусія стосовно питання специфіки української історії та особливостей її сучасного розуміння подана в праці Н. Яковенко “Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України”.

У науковій літературі простежуємо різні підходи до питання історичної типології, часової схеми історії української культури. Відмінність цих підходів пояснюють різними принципами, критеріями класифікації, які беруть за основу. Історію можна розглядати з огляду державотворчих чинників. А це означає, що її схема буде ґрунтуватись і фокусуватись довкола центральної ідеї народження та становлення українців як окремої держави, політичного суб'єкта світової історії. Найвиразніше державницький підхід до української історії спостерігаємо в “Історії України” Н. Полянської-Василенко, написаній 1964 р. (перше видання: Мюнхен, 1972–1976 рр.). Підтвердженням є сама назва розділів “Українська держава XVIII ст.”; “Політичний лад України-Гетьманщини”, “Україна під Польщею”, “Україна під чужою окупацією” та ін. [7].

За основу української схеми історії науковці пропонують брати ідею національного відродження України. Така логіка української історії вирізняє концептуальні погляди відомого професора Йоркського університету в Торонто (Канада) О. Субтельного і простежується у праці “Україна: історія”. Тут відомий західний науковець, українець за походженням, виокремлює такі етапи українського розвитку:

1. Найдавніші часи.
2. Київська Русь.
3. Польсько-Литовська доба.
4. Козацька ера.
5. Під імперською владою.
6. Україна у ХХ ст. [8].

Якщо ж хочуть наголосити на органічному зв'язку України та Європи, то беруть за основу європейську модель історії. За історичною ідентифікацією, Європа – це загальні етапи зародження та спільна лінія культурного розвитку європейських народів. Відтак традиційно вирізняють Античність як передетап європейської історії культури (XI–IX ст. до н.е. – III–V ст. н.е.); Середньовіччя (III–V–XV ст.); Ренесанс-Відродження (XIV–XVI ст.); Новий час (XVII–XIX ст.) із такими ідейними проектами як реформація (XVI), контрреформація (XVI), просвітництво, бароко, класицизм, романтизм (бароко і романтизм останнім часом розглядають окремими культурно-історичними епохами); Новітній етап – модерн, криза, постмодерн (XX – поч. XXI ст.). Цю схему можна назвати європоцентристською моделлю культурного розвитку. Європейський підхід до українського матеріалу одним із перших в українській історіографії застосував І. Лисяк-Рудницький.

У культурологічному розумінні європейську природу української історії та культури обстоювали і розвивали І. Мірчук у праці “Історія української культури” [6] та Д. Чижевський у творі “Культурно-історичні епохи” [9]. Наприклад, Д. Чижевський із цього приводу зауважував: “Сенс застосування загальноєвропейської схеми культурного розвитку до українського минулого лежить в тім, що цим самим український культурний розвиток мусимо визнати складовим елементом загальноєвропейського, українську культуру – елементом європейської цілості; коли український культурний розвиток проходив ті самі стадії, що й європейський взагалі, то не тому, що на Україну приходили ззовні “впливи”, на Україні чинять “чинники”, “фактори” чужого походження, а тому Україна, як частина європейської культурної цілості, переживає ті самі внутрішні процеси, що й цілість, до якої вона належить” [9, с. 9]. В історії Європи, а отже й України, він виокремлює періоди середньовіччя, ренесансу, бароко, класицизму, романтизму, реалізму, неоромантизму, неокласицизму.

Д. Чижевський розробив теорію культурних хвиль історії. Історію Європи вчений схематично зобразив у вигляді єдиної хвилястої лінії. Єдина лінія європейської історії, підпорядкована принципу дуалізму, подвійності, виявляє себе у домінуванні раціональних чинників культури на Заході Європи й ірраціональних – на її Сході. Хвилі засвідчують різні природні ритми, закономірності культур і постають як культурно-історичні епохи, періоди духовного піднесення чи спаду європейських народів. На думку автора, в українській моделі історії культури, незважаючи на її загальноєвропейську природу, ірраціональні чинники визначають особливу логіку культурного збагачення українців. Це пояснює і часи найбільшого культурного злету, серед яких особливо вирізняються доба бароко, романтизму, неоромантизму [9]. Можна домислити за Д. Чижевським, що доба постмодерну з її характером і типологічними ознаками кризи може також стати періодом великих можливостей і культурного зростання для українців.

Сучасний підхід до історії України, спроба її новітнього переосмислення, реконструкції спостерігаємо в праці Н. Яковенко “Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України”. Дослідниця намагається відійти від певної заідеологізо-ваності, політизації істо-

ричного тла України і розглянути український розвиток із позицій гуманізму. Вона визначає свій підхід як “спробу звести історію з високого п’ядесталу науки про суспільство до живої людини цього суспільства” [11, с. 14]. Тому спеціальну увагу в своєму нарисі вона приділяє людині – її правам і обов’язкам, способам групування в колективи, звичній поведінці та ймовірним причинам зміни її стереотипів у моменти руйнування старих цінностей, уявленням про справедливу владу й особистий обов’язок, морально дозволене і табуоване, ставлення до “своїх” і “чужих” тощо. Такий підхід авторки, з її розумінням мотивації та специфіки історичної логіки культури, виявляє нашу з нею спорідненість, зокрема, в частині теоретико-методологічних засад до історії культури (див. принцип гуманізму).

Схожі думки прозвучали на одній із наукових конференцій (Італія, листопад 2004 р.) із проблеми взаємовідносин України та Європи і були озвучені одним із найстаріших європейських славістів Хансом Роте (Боннський університет) [3]. Відомий учений у доповіді наголосив, що Україна врешті-решт має визначити свій шлях в історії сама і не лише через зовнішню політику, а насамперед через культурне самоусвідомлення, чесне бачення історії без жалю до себе.

Отже, підсумовуючи матеріал, доходимо таких висновків. Українська культура – скарбниця творчих і ціннісних надбань українців у сферах релігії, науки, філософії, моралі, права, мистецтва. Ці надбання фіксують належну якість і необхідні умови творення життя в Україні, рівень повноти та ступінь осмисленості самостійного буття українців.

Як явище історичне, українська культура фіксує особливий шлях творчих пошуків і здобутків українців на різних етапах становлення. Такі здобутки утримують віковий досвід попередніх поколінь, трансформованих у сьогодення бажаннями та діями всіх українців єднатись заради спільного блага України і процвітання нашої домівки, нашої Батьківщини.

В історії культурного становлення України найбільший вплив мала Європа. Тому українська культура становить невід’ємний елемент європейського культурного простору, історії та культури. Це означає, що в її розвитку можна простежити всі етапи європоцентристської схеми історії, які на українському ґрунті набували особливої форми.

Зауважуючи особливості народної вдачі, характеру українців, в історико-культурному поступі України дослідники найчастіше вирізняють періоди бароко, романтизму, пост-модерну. Власне, на ці етапи припадають найвищі досягнення українців у сфері духу. В національно-культурному становленні особливо зацікавлюють періоди Київської Русі, козацької держави, національно-культурного відродження і сьогодення. У такі історичні етапи можна простежити формування українського суб’єкта як соціокультурної спільноти, його утвердження як самобутньої й автономної одиниці світової історії культури.

Феномен української культури сформувався на перехресті різних духовних світів Сходу і Заходу, Півдня і Півночі та визначився як межовий за характером, екзистенційно-бароковий за типом. Межовий характер акцентує на великій ролі кризових явищ у культурі й історії та необхідності їхнього подолання, вироблення імунітету перед викликами долі. Тому знаковими періодами в історії України стали Відродження, Бароко і Романтизм – епохи, де найбільше виявився дух боротьби за оздоровлення культури та історії.

Думаємо, що плідним підходом у розгляді проблеми культурної самобутності України та її історії є визначення її як межового типу, моделі, яка перебуває в ситуації “між”. Звідси і шлях розв’язання проблем українського буття культури – через ґрунтовне розроблення “філософії межі” в процесі набуття мудрості та знань, що вона дає. Такий підхід дає

усвідомлення, що Україна має стати місцем народження нового. Для цього вона повинна адекватно зрозуміти причини власних проблем та негараздів, позбутись внутрішньої невизначеності, конфліктності, напруженості й виробити у собі здатність слухати, сприймати та конструктивно об'єднувати різні погляди з питань благоустрою і процвітання українців заради кращого майбутнього України.

Використовуючи символічні значення межі, наголосимо: така Нова Україна має бути прірвою для різних виявів зла, агресії (відкритих і прихованих форм насильства), ненависті, лукавства та мостом для Добра – територією Блага, місця вкоріненості Правди, Свободи, Любові та Справедливості. Лише така нова цілісність, культурний простір можуть стати привабливими для інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бичко А., Бичко І., Табачковський В. Історія філософії: підручник. К.: Либідь, 2001.
2. Грушевський М. На порозі Нової України: Гадки і мрії. К.: Наукова думка, 1991.
3. Дроздовський Д. Україна – Європа: географія спільних координат // Дзеркало тижня. № 25 (654). 30 червня 2007. С. 20.
4. Енциклопедія українознавства. Загальна частина: у 2 т. К.: Національна Академія наук України, Інститут Української археографії, 1995. Т.2.
5. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. Мюнхен-Львів: Український Вільний Університет. Серія: Підручники, 1995. Ч. 16. С. 147–162.
6. Мірчук І. Історія української культури. Мюнхен-Львів: Український Вільний Університет. Серія: Підручники, 1994. Ч. 15. С. 243–375.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. К.: Либідь, 1992. Т. 1. До середини ХУІІ століття; Т. 2. Від середини ХУІІ століття до 1923 року.
8. Субтельний О. Україна: історія. К.: Либідь, 1991.
9. Чижевський Д. Культурно-історичні епохи. Авгсбург: Українська Вільна Академія Наук. Серія: Література, 1948. Ч.1.
10. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К.: Вид-во “Орій” при УКСП “Кобза”, 1992.
11. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. К.: Критика, 2005.
12. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: Український Вільний Університет. Серія: Підручники, 2005. Ч. 13.

Стаття надійшла до редколегії 21.06.2012

Прийнята до друку 26.06.2012

MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF UKRAINIAN MODEL OF HISTORICAL AND CULTURAL DEVELOPMENT

Tatyana Yaroshenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: yaroshent@gmail.com*

The specific of morphological approach to the issues of cultural originality and cultural development is examined in the article; definitions of terms “model”, “type”, character”, “mentality” are given as well; the main methodological concepts and principles of cultural modeling are fixed; the accent upon the humanism’s role in the cultural development of mankind is made especially; Ukrainian model of culture and history is described and analyzed as well; Ukrainian type of culture is defined as boundary, existential-baroque in its sense, lies close to the essential features of contemporaneity. The emphasis on the main periods in the history of Ukrainian culture – Kievan Rus, Cossak state, national-cultural revival, and the present day – is made; Renaissance, baroque, and romanticism as code characteristics of Ukrainian model of cultural development are selected.

Key words: culture, model, type, national character, mentality, borderland.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УКРАИНСКОЙ МОДЕЛИ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ

Татьяна Ярошенко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: yaroshent@gmail.com*

Раскрыта специфика морфологического подхода к вопросам культурной самобытности; определены понятия “модель”, “тип”, “характер”, “ментальность”; определены главные методологические подходы и принципы культурного моделирования; акцентировано внимание на значении гуманизма в культурном развитии народов мира; очерчена и проанализирована украинская модель культуры и истории; украинский тип культуры определен как пограничный, экзистенционно-барочный, родственный содержательным характеристикам современности. Акцентировано на знаковых периодах в истории культуры Украины – Киевской Руси, казацкого государства, национально-культурного возрождения и современности; выделены возрождение, барокко и романтизм как кодовые характеристики украинской модели культурного развития.

Ключевые слова: культура, модель, тип, национальный характер, ментальность, пограничье.